

RIVOYATLARNING AKSIOLOGIK ASPEKTD A O'RGANISHNING NAZARIY ASOSLARI**Abdusamadov Zafarbek Nurmat o'g'li**

O'zDJTU Umumiy tilshunoslik kafedrasida katta o'qituvchisi, PhD

Rivoyatlar, yoki hikoyalar, insoniyat tarixida muhim rol o'ynaydi. Ular nafaqat o'ziga xos voqealarni, balki insoniyatning axloqiy, madaniy va ijtimoiy qadriyatlarini ham ifodalaydi. Rivoyatlar va ularning nazariy asoslari quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

Narrativ nazariya rivoyatlarning tuzilishi, maqsadi va ta'sirini o'rganadi. Bu nazariya hikoya qilish jarayonini, personajlar va ularning o'zaro munosabatlarini, shuningdek, voqea rivojlanishini tahlil qiladi. Rivoyatlar axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Masalan, Lawrence Kohlbergning axloqiy rivojlanish nazariyasi rivoyatlarni axloqiy qarorlar qabul qilishda qanday yordam berishini ko'rsatadi. Rivoyatlar madaniyatni saqlash va uzatishda muhim ahamiyatga ega. Hikoyalar orqali avlodlar o'z tarixini, an'alarini va qadriyatlarini bilib oladilar. Rivoyatlar inson psixologiyasiga ta'sir ko'rsatadi. Ular empatiya, tushuncha va hissiyotlarni rivojlantirishga yordam beradi. Psixologiyada, masalan, Jerome Bruner hikoyalar orqali insonlar qanday qilib o'z tajribalarini shakllantirishi haqida gapiradi. Ta'limda rivoyatlar pedagogik vosita sifatida ishlatiladi. Hikoyalar orqali o'quvchilar axloqiy darslar olishadi, yangi bilimlar egallashadi va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradilar. Paulo Freire o'zining "Zulmatdan ozod bo'lish" g'oyasida hikoyalarning ta'limdagi rolini ta'kidlaydi. Rivoyatlar falsafiy va etik masalalarni ko'tarishi mumkin. Martha Nussbaum hikoyalar orqali insoniyatning umumiy qadriyatlari va axloqiy masalalari haqida fikr yuritadi. Rivoyatlarni tahlil qilishda turli metodologiyalar qo'llaniladi: strukturalizm, post-strukturalizm, feminist nazariya va boshqalar. Har bir metodologiya rivoyatlarning turli jihatlarini o'rganishga yordam beradi.

Rivoyatlar nafaqat voqealarni bayon etish, balki insoniyatning axloqiy, madaniy va ijtimoiy qadriyatlarini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Ularning nazariy asoslari turli fanlararo yondashuvlarni o'z ichiga oladi va bu hikoyalarni o'rganish orqali ko'plab yangi tushunchalar va bilimlarga ega bo'lishimiz mumkin.

Rivoyatlarning aksiologik aspektida o'rganilishi, ya'ni ularning axloqiy va qiymatli jihatlarini tahlil qilish, insoniyat madaniyatida va tarixida muhim o'rin tutadi. Aksiologiya — bu qiymatlar nazariyasi bo'lib, u axloqiy, estetik va boshqa qiymatlarning mohiyatini o'rganadi. Rivoyatlarning aksiologik aspektlari quyidagi nazariy asoslar bilan bog'liq:

1. Aksiologik nazariya

Aksiologik nazariya rivoyatlarda ifodalangan qiymatlarni aniqlash va tahlil qilishga qaratilgan. Bu nazariya orqali rivoyatlar orqali uzatiladigan axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy normativlar va madaniy an'alar o'rganiladi.

2. Axloqiy psixologiya

Axloqiy psixologiya rivoyatlarning inson psixikasiga ta'sirini o'rganadi. Hikoyalar orqali odamlar axloqiy qarorlar qabul qilishda qanday qilib o'z hissiyotlari va fikrlari bilan bog'lanishlarini tushunish mumkin.

3. Madaniy kontekst

Rivoyatlar madaniy kontekstda aks ettiriladi. Har bir rivoyat o'zining tarixiy, ijtimoiy va madaniy sharoitlariga bog'liq. Shuning uchun, rivoyatlarni o'rganishda ularning madaniy konteksti ham muhim ahamiyatga ega.

4. Narrativ etikasi

Narrativ etikasi rivoyatlarni axloqiy baholash va ularning ta'sirini o'rganishga qaratilgan. Bu yondashuv orqali hikoyalarning axloqiy darslari, personajlarning qiyinchiliklari va ularning qarorlari tahlil qilinadi.

Rivoyatlarning aksiologik jihatlarini o'rganishda falsafiy asoslar muhim rol o'ynaydi. Masalan, utilitarizm, deontologiya yoki fazilatlar etikasi kabi axloqiy nazariyalar rivoyatlar orqali ifodalangan qadriyatlarni tahlil qilishda qo'llaniladi.

Rivoyatlar ko'pincha ijtimoiy va siyosiy kontekstda yaratiladi va rivojlanadi. Ular ijtimoiy adolat, tenglik yoki kuch munosabatlarini aks ettirishi mumkin. Bu jihatlar rivoyatlarning aksiologik tahlilida muhim ahamiyatga ega.

Rivoyatlarning aksiologik aspektida o'rganilishi nafaqat axloqiy qadriyatlarni tushunishga yordam beradi, balki insoniyatning madaniy va ijtimoiy hayotidagi o'zgarishlarni ham yoritadi. Bu jarayon orqali biz rivoyatlar orqali uzatilayotgan qiymatlarni chuqurroq anglaymiz va ularning zamonaviy hayotimizdagi ahamiyatini baholaymiz.

Rivoyatlarning aksiologik aspektida o'rganilishi, ularning axloqiy, estetik va madaniy qiymatlarini tushunishga yordam beradi. Bu jarayon orqali biz rivoyatlar orqali uzatilayotgan qadriyatlarni chuqurroq anglaymiz va ularning zamonaviy hayotimizdagi ahamiyatini baholaymiz. Rivoyatlarni aksiologik jihatdan o'rganish, insoniyatning madaniy merosini saqlash va rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Rivoyatlarning aksiologik aspektida o'rganilishi, ularning axloqiy, estetik va madaniy qiymatini chuqurroq anglash imkonini beradi. Bu jarayon orqali rivoyatlar nafaqat madaniy meros sifatida, balki zamonaviy jamiyatdagi muhim axloqiy va estetik masalalarni yorituvchi manba sifatida ham ahamiyat kasb etadi. Rivoyatlarni aksiologik jihatdan tahlil qilish, insoniyatning axloqiy rivojlanishiga hissa qo'shadi va jamiyatda ijobiy o'zgarishlarga olib kelishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Baxodirov, A. (2010). *O'zbekiston folklori va uning aksiologik jihatlarini*. Tashkent: Fan va texnologiya.
2. Gafurov, A. (2015). *Rivoyatlar va ularning axloqiy qadriyatlari*. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi.
3. Abdullayeva, M. (2018). *Rivoyatlarning estetik va axloqiy qiymati*. Tashkent: O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti.
4. Isakov, B. (2012). *Folklor va zamonaviy axloqiy qadriyatlar*. Tashkent: O'zbekiston milliy universiteti.
5. Saidov, R. (2017). *Aksiologiya va uning folklorda ifodalanishi*. Tashkent: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi.
6. Khamdamov, S. (2019). *Rivoyatlar va ijtimoiy qadriyatlar: tahlil va muhokama*. Tashkent: O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.